

Україна: демографічний вимір

Михайло Степико,

доктор філософських наук,
вчений секретар

Національного інституту стратегічних досліджень

Крисаченко В. С. Динаміка населення: популяційні, етнічні та глобальні виміри. – К.: НІСД, 2005. – 366 с.

Аксіомою є твердження, що завжди існує різниця між тим, яким є світ насправді, і нашими уявленнями про нього. Сучасна наука постійно прагне досягти адекватності у власному розумінні світу і його реальних ознак. Під таким кутом зору створювалися визначальні праці в тих чи інших галузях знань, що відобразили, а інколи й випередили свою сучасність.

Монографію „Динаміка населення: популяційні, етнічні та глобальні виміри” авторитетного філософа науки, еколога та етнолога Валентина Крисаченка сміливо можна віднести до тих праць, присвячених не одноденному чи кон’юнктурному баченню низки порушених проблем, а, сказати б, концептуальному розумінню всіх складнощів сучасного світу, з відповідними історичними, соціальними, екологічними та іншими обставинами.

Підзаголовок дослідження містить три концептуальні підходи, які дозволяють авторові вловити найзначеннєвіші константи щодо процесів змін динаміки людства в доісторичній, історичній перспективі та на сучасному етапі:

1) аналіз динаміки населення у популяційній перспективі, що дає авторові можливість простежувати всі зміни і коливання розвитку й динаміки людства в біосфері;

2) аналіз динаміки населення з позиції його „структуризації” по етнічних спільнотах та відповідних природо-кліматичних і географічних умовах дозволяє виявити всі особливості та чинники відтворення народонаселення світу;

3) аналіз динаміки населення у глобальному масштабі дає можливість комплексно дослідити всі обставини техногенно-цивілізаційного, екологічного характеру відтворення людства.

Монографія складається з п’яти глав, у яких чітко і послідовно розгортається авторська думка. Вони певною мірою відображають також

і три вагомні стадії розвитку і динаміки людства упродовж історії, які, на думку автора, є такими: **доісторична** (популяційна, родоплемінна), **власне історична** (від періоду формування етнічних спільнот і до завершення епохи формування сучасних націй) і **сучасна** глобалізаційна.

У першій главі „Життєвість людства у біосфері” В. Крисаченко аналізує популяцію людства як посідання окремої ніші в довкіллі, а також виявляє зміни, з цим пов’язані: простежується еволюція тривалості життєвого циклу, вікова структура людських популяцій, еволюція смертності людини, а також аналізуються основні методологічні підходи до історичної динаміки людства.

Слід зауважити, що автор послуговується величезним науково-теоретичним матеріалом з біології, зоології, екології, археології, історії, антропогенезу, етнології, екологічної антропології та інших галузей знання, який сміливо залучається до власного дослідження. Мета такого полінаукового синтезу – необхідність доведення тієї простої істини, що система „людина – біосфера” – це цілісний історико-природничий, взаємозумовлений феномен, у якому все надзвичайно цілісно пов’язане.

У главі „Динаміка населення України” погляд автора сфокусовується на конкретному і предметному розумінні зазначеної проблематики. Аналізуючи категорію етнічного, дослідник показує, яке фундаментальне значення на ту чи іншу етнічну спільноту має вплив природних умов, розміщення населення, характер політико-адміністративних чинників.

В. Крисаченко, по суті, створює переконливу та аналітичну картину народонаселення та етнодемографічних процесів в Україні, які мали місце упродовж історичного формування українського народу. Особливу увагу в монографії приділено сучасним демографічним процесам в Україні і тим чинникам, що суттєво позначаються на їхній динаміці. Це, перш за все, зайнятість населення України, система розселення, вплив природного довкілля і антропогенних і радіаційних чинників забруднення довкілля на здоров’я населення. Автор доводить, що під впливом цих та інших чинників у регіонах виникають і вкорінюються „стабільні” хвороби, які глибоко впливають на населення.

У третій главі „Сучасні міграційні тенденції та їхній вплив на етнодемографічну ситуацію в Україні” аналізуються правові та методологічні аспекти бачення міграційних процесів в Україні. Розгляд процесів міграції за участю України у всіх її формах (легальна, напівлегальна на нелегальна міграція) та напрямках (еміграція та імміграція), їх впливу на етнополітичну і демографічну ситуацію В. Крисаченко розглядає в єдності з цілим комплексом проблем: впливом соціально-активної частини населення шляхом еміграції, переміщення частини працездатного населення шляхом напівлегальної міграції в близьке й далеке зарубіжжя, впливом за кордон жінок оптимального репродуктивного віку, впливом в Україну численних груп біженців,

напівлегальних і нелегальних мігрантів з конфліктогенних зон Азії та Африки, негативним впливом на етнічну, соціальну та економічну ситуацію в Україні, підвищенням кримінальної ситуації тощо.

Спираючись на великий матеріал статистичних, соціологічних, етнополітичних даних (див. подані в монографії таблиці), автор стверджує, що в Україні нині перебувають представники 64 корінних народів Росії (51 азійського та 13 європейських), 27 народів Кавказу, численних етнічних груп з Азії, Африки, Америки. Таким чином, прийшли етноси складають близько чверті населення України.

На зміну етнічної ситуації, за В. Крисаченком, суттєво впливає і повернення в Україну депортованих етносів – кримських татар, греків, вірмен, німців. Все це, відповідно, породжує цілу низку інших проблем, переважно соціального, економічного характеру.

Четверта глава „Етнічна структура українського суспільства” присвячена морфології етнічної розмаїтості населення України. Автор зазначає, що поліетнічність українського суспільства є продуктом низки чинників політичного, конфесійного, економічного, географічного, військового, культурного характеру. Спираючись на перепис населення України 2001 року, а також на інші документи, що стосуються різних періодів історії нашої країни, В. Крисаченко показує динаміку і картину адаптації, осілости та розвитку тих чи інших етнічних спільнот на теренах України.

Дослідник подає власний прогноз етнополітичної ситуації в Україні. На його думку, активна міжнародна політика, євроінтеграційна стратегія може спонукати до переселення в Україну представників низки розвинених країн – Японії, Фінляндії, США, Великої Британії, Франції, Іспанії, Австрії, Канади, Голландії. Це сприятиме закріпленню в уяві світової громадськості образу України як надійної, демократичної держави з розвиненим громадянським суспільством.

Вагоме значення для адекватного розуміння сучасної картини світу має завершальна глава „Етнополітичні виміри глобальних демографічних трансформацій”, яку автор розпочинає з аналізу глобальних демографічних процесів, а саме – з розподілу людських ресурсів на планеті та самоелімінаційних демографічних втрат людства. В. Крисаченко наводить дані (див. таблиці у главі) про зростання кількості населення планети за останні півстоліття. На його думку, демографічне зростання в тих чи інших регіонах пов’язані з неконтрольованими міграційними ін’єкціями з країн „третього світу”. Автор також показує, що під впливом багатьох чинників, здатних змінювати на планеті центри „демографічних вибухів”, на нинішньому етапі активно формуються два нові такі центри – африканський та латиноамериканський.

Спираючись на теорії культурно-цивілізаційних циклів О. Шпенглера, А. Тойнбі, а також на доктрини синергетизму та пасіонарності, автор

обстоює думку, що новітні демографічні процеси є також виявом феномена „зіткнення цивілізацій”. В. Крисаченко наводить основні критерії глобального конфлікту, котрі, за С. Гантингтоном, приховуються в ісламському відродженні як відповіді на модернізацію євроатлантичної спільноти та глобалізації загалом.

Звісно, все сказане тут не вичерпує того багатства інформації, ідей, аргументів, які містить фундаментальна праця В. Крисаченка. Вона писалася не один рік, стала результатом наполегливих пошуків і зведенням строкатого матеріалу в гармонійне ціле.

Монографія „Динаміка населення: популяційні, етнічні та глобальні виміри” В. Крисаченка може бути не лише важливим джерелом інформації, рекомендаційного матеріалу для наукового, службового і студентського середовища, але й чудовим навчальним виданням для вищих, середніх та спеціалізованих освітніх закладів, котре дає панорамне, аналітичне, об’єктивне розуміння багатьох складних процесів у сучасному глобалізаційному світі.